

HỌC VIỆN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA HỒ CHÍ MINH

LÊ THỊ HẰNG

TƯ TƯỞNG CỦA ANTONIO GRAMSCI
VỀ HỆ TƯ TƯỞNG

TÓM TẮT LUẬN ÁN TIẾN SĨ

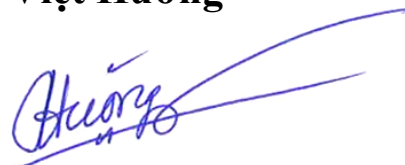
NGÀNH: CHÍNH TRỊ HỌC

Mã số: 9310201

HÀ NỘI - 2025

**Công trình được hoàn thành
tại Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh**

Người hướng dẫn khoa học: TS. Bùi Việt Hương

Phản biện 1: .....

.....

Phản biện 2: .....

.....

Phản biện 3: .....

.....

**Luận án sẽ được bảo vệ trước Hội đồng chấm luận án
cấp Học viện họp tại Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh**

Vào hồi..... giờ..... ngày..... tháng..... năm 2025

**Có thể tìm hiểu luận án tại: Thư viện Quốc gia
và Thư viện Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh**

MỞ ĐẦU

1. Tính cấp thiết của đề tài luận án

Hệ tư tưởng là một trong những khái niệm rất quan trọng của khoa học chính trị, xã hội học và lý thuyết xã hội. Hệ tư tưởng không chỉ là tập hợp các tư tưởng hay niềm tin mà còn là công cụ định hình cách con người hiểu và phản ứng trước thế giới xung quanh, có tác động mạnh mẽ đến các quá trình chính trị, kinh tế, văn hóa và xã hội. Nó cũng đóng vai trò như một cơ chế giúp duy trì và củng cố quyền lực của các nhóm thống trị. Thông qua hệ tư tưởng, các giá trị, chuẩn mực và niềm tin của một giai cấp hay nhóm quyền lực có thể trở thành những yếu tố thống trị, được chấp nhận rộng rãi trong xã hội. Ngoài ra, hệ tư tưởng còn ảnh hưởng trực tiếp đến cách con người nhận thức và hành xử trong các lĩnh vực xã hội; cung cấp một khung tham chiếu qua đó mọi người đánh giá đúng - sai, tốt - xấu và đưa ra các quyết định hành động.

Lịch sử loài người đã chứng minh hệ tư tưởng không chỉ là công cụ của quyền lực mà còn là nguồn gốc của sự thay đổi xã hội. Nhiều cuộc cách mạng và phong trào xã hội đã xuất phát từ việc thách thức hệ tư tưởng thống trị và đưa ra những hệ tư tưởng mới. Bên cạnh đó, đối với từng quốc gia, hệ tư tưởng là cơ sở để hình thành và triển khai các chính sách công, các chiến lược quản lý kinh tế, phân phối tài nguyên và quản lý xã hội. Hệ tư tưởng không chỉ là tài sản của các nhà lãnh đạo chính trị hay giới trí thức, mà còn là một phần quan trọng trong cuộc sống hàng ngày của con người; mang lại tác dụng to lớn đến mức độ nhận thức của cá nhân về quyền lợi, trách nhiệm, và vị trí, vai trò của họ trong xã hội.

Trong số các nghiên cứu về hệ tư tưởng, có thể khẳng định các nghiên cứu của Antonio Gramsci có ý nghĩa quan trọng. Gramsci nhận định rằng quyền lực không chỉ dựa trên sức mạnh kinh tế hay quân sự mà còn phụ thuộc vào việc kiểm soát hệ tư tưởng. Ông cho rằng hệ tư tưởng không chỉ là một bộ máy áp đặt từ trên xuống mà nó còn là một công cụ tinh vi của các nhóm cầm quyền sử dụng để duy trì quyền lực thông qua bá quyền văn hóa. Gramsci còn chỉ ra rằng những giá trị, tư tưởng và chuẩn

mục của một nhóm xã hội có thể trở thành ý thức hệ thống trị trong xã hội mà không nhất thiết phải dùng đến bạo lực hay áp bức trực tiếp. Những quan điểm của Gramsci giúp hiểu rõ hơn về cách các hệ tư tưởng có thể được sử dụng để duy trì hoặc thay đổi trật tự xã hội, từ đó cung cấp góc nhìn mới về mối quan hệ giữa tư tưởng và quyền lực.

Là một nhà tư tưởng cộng sản hàng đầu, đồng thời là một nhà lãnh đạo đảng cộng sản nổi tiếng của Ý, những luận bàn của Gramsci về hệ tư tưởng có ý nghĩa và ảnh hưởng sâu sắc trong cả lĩnh vực lý luận chính trị lẫn thực tiễn xã hội. Gramsci đã phát triển tư tưởng của Marx và Lenin bằng cách thêm vào đó phương thức tiếp cận mới để mô tả và phân tích quá trình các hệ tư tưởng hoạt động trong xã hội tư bản hiện đại, ông nhấn mạnh rằng việc giành lấy quyền lực hoặc phá vỡ một cấu trúc quyền lực không chỉ là cuộc đấu tranh duy nhất về kinh tế mà còn là cuộc chiến song hành giữa kinh tế với tư tưởng và văn hóa. Điều này góp phần mở rộng, phát triển, bảo vệ lý thuyết Marxist, đồng thời cho thấy sự phức tạp của việc chuyển đổi xã hội và cách mà hệ tư tưởng chi phối quá trình chuyển đổi này. Những thành công mang tính quốc tế trong các phát hiện của Gramsci về hệ tư tưởng đã và đang được coi là cơ sở quan trọng cho nhiều lý thuyết chính trị. Những quan điểm của ông về hệ tư tưởng đã kiến tạo nên nền tảng cho nhiều trường phái lý luận chính trị, xã hội học hiện đại và cả những phân tích về quyền lực cũng như chính trị trong thời đại toàn cầu hóa.

Từ góc độ lịch sử, chính trị, văn hóa đến việc xây dựng và bảo vệ bản sắc dân tộc, hệ tư tưởng đóng vai trò trung tâm trong việc định hình tư duy và hành động của cả hệ thống chính trị và toàn xã hội. Đối với các quốc gia trên thế giới, trong đó có Việt Nam, việc nghiên cứu hệ tư tưởng luôn có vai trò và ý nghĩa vô cùng quan trọng trong bối cảnh phát triển đất nước hiện nay. Vì thế, nghiên cứu tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng cũng có ý nghĩa không chỉ về mặt lý luận mà còn cung cấp công cụ để hiểu rõ hơn về các cơ chế quyền lực và hệ tư tưởng trong xã hội hiện đại; về cách các phương tiện truyền thông, hệ thống giáo dục và các tổ chức văn

hóa duy trì hoặc thách thức các hệ tư tưởng; giúp hiểu sâu hơn về các vấn đề hiện tại của các xu hướng mà các hệ tư tưởng hiện nay đang đối mặt và cách mà các chế độ quyền lực hiện đại xây dựng sự đồng thuận, đoàn kết xã hội.

Xuất phát từ tầm quan trọng của hệ tư tưởng và việc nghiên cứu cơ bản về hệ tư tưởng, từ ý nghĩa và giá trị của tư tưởng chính trị của Gramsci nói chung và tư tưởng của ông về hệ tư tưởng nói riêng, nghiên cứu sinh lựa chọn: ***“Tư tưởng của Antonio Gramsci về hệ tư tưởng”*** làm đề tài luận án tiến sĩ chuyên ngành Chính trị học.

2. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu của luận án

2.1. Mục đích nghiên cứu

Luận án nghiên cứu, làm rõ những nội dung cơ bản trong tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng, trên cơ sở đó, luận án còn chỉ ra và đánh giá những đóng góp giá trị cũng như hạn chế trong tư tưởng của Gramsci về vấn đề này.

2.2. Nhiệm vụ nghiên cứu

Để đạt được mục đích trên, luận án cần phải hoàn thành những nhiệm vụ trọng tâm sau đây:

Một là, tập trung tổng quan, phân tích các công trình nghiên cứu liên quan đến đối tượng của luận án.

Hai là, làm rõ khái niệm công cụ của luận án; phân tích bối cảnh, các tiền đề cho việc ra đời tư tưởng của Antonio Gramsci; trên cơ sở đó, khái quát về cuộc đời, sự nghiệp, tác phẩm và các tư tưởng chính trị chủ yếu của Gramsci.

Ba là, phân tích những nội dung cơ bản trong tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng, cụ thể là làm sáng tỏ quan niệm của Gramsci về hệ tư tưởng; về vai trò, chức năng, đặc điểm, cách thức xây dựng củng cố hệ tư tưởng và mối quan hệ giữa hệ tư tưởng với các phạm trù khác cũng như tầm quan trọng của nó trong tổng thể hệ thống tư tưởng chính trị của ông.

Bốn là, đưa ra những đánh giá về đóng góp giá trị và hạn chế trong tư tưởng của Gramsci đối với vấn đề hệ tư tưởng.

3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu của luận án

3.1. Đối tượng nghiên cứu của luận án

Luận án nghiên cứu tư tưởng của Antonio Gramsci về hệ tư tưởng.

3.2. Phạm vi nghiên cứu của luận án

Luận án nghiên cứu tư tưởng của Antonio Gramsci về hệ tư tưởng thông qua một số công trình chủ yếu của Gramsci đã được công bố như: Prison Notebooks (Những ghi chép trong tù), Selections from Prison Notebooks of Antonio Gramsci (Tuyển tập Những ghi chép trong tù) và Letters from Prison (Một số thư từ trong tù).

4. Cơ sở lý luận và phương pháp nghiên cứu

4.1. Về cơ sở lý luận: Luận án được thực hiện dựa trên cơ sở phương pháp luận của Chủ nghĩa Marx - Lenin và các lý thuyết chính trị, lý thuyết trong lĩnh vực khoa học xã hội hiện đại về hệ tư tưởng.

4.2. Về phương pháp nghiên cứu: bao gồm phương pháp logic và phương pháp lịch sử, phân tích và tổng hợp, so sánh, phương pháp sử học.

Phương pháp logic kết hợp với phương pháp lịch sử được sử dụng để làm rõ quá trình hình thành, kế thừa và phát triển tư tưởng chính trị của Antonio Gramsci về vấn đề hệ tư tưởng qua các giai đoạn lịch sử, từ đó hệ thống hóa lại những nội dung và rút ra những giá trị, đánh giá những hạn chế của những tư tưởng đó.

Phương pháp phân tích và phương pháp tổng hợp được sử dụng để làm rõ các nội dung cụ thể cũng như tiền đề cơ sở hình thành nên tư tưởng chính trị của Gramsci về vấn đề hệ tư tưởng. Đồng thời các phương pháp này còn giúp hiểu rõ hơn sự tác động của bối cảnh xã hội đương thời, những tiền đề về mặt lý luận đối với sự hình thành tư tưởng chính trị về vấn đề hệ tư tưởng trong Gramsci.

Phương pháp so sánh được sử dụng kết hợp với các phương pháp trên để làm rõ những điểm tương đồng và khác biệt giữa các tư tưởng chính trị trước, trong và sau Gramsci về vấn đề hệ tư tưởng, từ đó cho thấy sự kế thừa, phát triển và bổ sung về vấn đề này trong tư tưởng chính trị của ông.

Phương pháp phân tích tài liệu, tổng thuật, khai thác những tài liệu với những căn cứ đã có trong các công trình nghiên cứu đi trước để phục vụ cho việc hoàn thành nhiệm vụ nghiên cứu của luận án này.

5. Những đóng góp mới về khoa học của luận án

Thứ nhất: Luận án đã tổng quan được một cách có hệ thống các công trình nghiên cứu nổi bật có liên quan đến tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng.

Thứ hai: Luận án khái quát nhận thức chung về khái niệm hệ tư tưởng trước khi làm rõ được bối cảnh, các tiền đề cho sự ra đời tư tưởng chính trị của Gramsci về hệ tư tưởng. Bên cạnh đó nghiên cứu của luận án còn góp phần hệ thống lại những nét chính về cuộc đời, sự nghiệp, tác phẩm và trình bày khái lược các tư tưởng chính trị quan trọng của Gramsci.

Thứ ba: Luận án đã mô tả và phân tích một cách toàn diện các nội dung cơ bản trong tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng. Đồng thời lý giải tầm quan trọng của vấn đề hệ tư tưởng trong tư tưởng chính trị của Gramsci.

Thứ tư: Luận án còn góp phần đưa ra các đánh giá về những giá trị và hạn chế trong tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng.

6. Ý nghĩa về mặt lý luận và thực tiễn của luận án

6.1. Về mặt lý luận

Luận án góp phần bổ sung, làm phong phú thêm lý luận về hệ tư tưởng nói chung và góp phần làm sáng tỏ các nội dung cơ bản và những giá trị, hạn chế trong tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng.

6.2. Về mặt thực tiễn

Luận án có thể được sử dụng làm tài liệu tham khảo các nhà nghiên cứu quan tâm đến tư tưởng chính trị, chủ nghĩa Marx mới và hệ tư tưởng chính trị.

Luận án có thể được sử dụng trong công tác nghiên cứu và giảng dạy chuyên ngành Chính trị học, Triết học chính trị.

7. Kết cấu của luận án

Ngoài phần mở đầu, kết luận, danh mục công trình đã công bố của tác giả liên quan đến luận án và danh mục tài liệu tham khảo, luận án gồm 4 chương, 12 tiết.

Chương 1

TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI LUẬN ÁN

1.1. NHỮNG CÔNG TRÌNH NGHIÊN CỨU TRÊN THẾ GIỚI

1.1.1. Các công trình nghiên cứu về hệ tư tưởng trên thế giới

Có thể nói các công trình nghiên cứu về hệ tư tưởng trên thế giới đã phát triển mạnh mẽ, đặc biệt là kể từ khi xuất hiện quan điểm ban đầu của Marx về hệ tư tưởng trong mối quan hệ với giai cấp, kinh tế và quyền lực chính trị, rồi mở rộng sang các hướng phân tích về hệ tư tưởng ở các lĩnh vực văn hóa, văn học nghệ thuật, diễn ngôn, tri thức và thậm chí là cả tâm lý học về các cơ chế trỗi vô thức. Những lý thuyết gia như Althusser, Žižek... đã đưa ra những quan điểm, lập luận và cách tiếp cận mới, những tư tưởng này không chỉ giúp hiểu sâu hơn về khái niệm mà còn làm rõ được vai trò và các khía cạnh khác nhau của hệ tư tưởng trong việc duy trì quyền lực chính trị, trong các lĩnh vực văn hóa, xã hội và cuộc sống hàng ngày. Qua các công trình trên, cho thấy các nhà nghiên cứu đã mở rộng cả phạm vi và chiều sâu của khái niệm hệ tư tưởng, tạo ra các công cụ phân tích quan trọng để hiểu cách quyền lực được duy trì và thách thức trong xã hội hiện đại. Từ đó, cho thấy rằng hệ tư tưởng không chỉ là một công cụ chính trị mà còn là một phần không thể tách rời của đời sống xã hội, văn hóa và cảm nhận thức cá nhân.

1.1.2. Công trình nghiên cứu về tư tưởng của Antonio Gramsci trên thế giới

Các công trình đã đại diện cho những nghiên cứu phong phú và đa dạng trong việc tiếp cận tư tưởng của Antonio Gramsci. Tư tưởng của Gramsci không chỉ giới hạn trong lĩnh vực lý thuyết chính trị mà còn ảnh

hưởng sâu rộng đến nghiên cứu văn hóa, xã hội và lý thuyết hậu thực dân. Những công trình này góp phần không nhỏ vào việc xây dựng và làm rõ sự phức tạp và chiều sâu trong tư tưởng của Gramsci, đồng thời mở ra các hướng nghiên cứu mới trong lĩnh vực khoa học xã hội. Qua các nghiên cứu này, giới nghiên cứu có thể thấy rõ sự linh hoạt và tầm quan trọng của tư tưởng Gramsci trong việc phân tích các vấn đề xã hội, chính trị và kinh tế hiện đại. Việc tổng quan cũng cho thấy các di sản của Gramsci vẫn tiếp tục là nguồn cảm hứng cho nhiều nghiên cứu và phong trào xã hội trên toàn cầu.

1.2. NHỮNG CÔNG TRÌNH NGHIÊN CỨU Ở VIỆT NAM

1.2.1. Các công trình nghiên cứu về hệ tư tưởng tại Việt Nam

1.2.2. Các công trình nghiên cứu về tư tưởng của Antonio Gramsci ở Việt Nam

1.3. MỘT SỐ NHẬN XÉT TỪ KẾT QUẢ TỔNG QUAN CÁC CÔNG TRÌNH NGHIÊN CỨU LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI LUẬN ÁN

Thứ nhất, về giá trị học thuật, các công trình nghiên cứu trên thế giới và ở Việt Nam đã đề cập và phân tích hệ thống và sâu sắc nhiều nội dung cơ bản trong tư tưởng chính trị của Gramsci.

Thứ hai, các nghiên cứu hệ thống và liên tục đó đã khẳng định tầm quan trọng của tư tưởng của Gramsci trong nghiên cứu đương đại.

Thứ ba, các nghiên cứu thể hiện sự đa dạng về nội dung và phương pháp tiếp cận tư tưởng của Gramsci.

Thứ tư, các nghiên cứu cũng thể hiện tính ứng dụng rộng rãi của tư tưởng Gramsci.

Thứ năm, trong giới nghiên cứu, có cả sự ủng hộ, phát triển và các cuộc tranh luận và các ý kiến phê phán tư tưởng của Gramsci.

1.4. NHỮNG NỘI DUNG LUẬN ÁN CẦN PHẢI TẬP TRUNG NGHIÊN CỨU

Để góp phần bổ sung vào khoảng trống trong mảng nghiên cứu tư tưởng của A.Gramsci về hệ tư tưởng, luận án cần tập trung mở rộng và làm sâu sắc hơn nữa một số vấn đề sau:

Thứ nhất, bối cảnh, tiền đề ra đời tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng.

Thứ hai, các nội dung chủ yếu trong tư tưởng chính trị của Gramsci.

Thứ ba, những nội dung cơ bản trong tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng.

Thứ tư, giá trị và hạn chế trong tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng.

Tiểu kết chương 1

Qua tổng quan những tài liệu liên quan đến đề tài nghiên cứu, nghiên cứu sinh nhận thấy, một số công trình này đã đề cập khái quát lịch sử hình thành khái niệm hệ tư tưởng và đưa ra cách định nghĩa, quan niệm về hệ tư tưởng, đề cập đến cách phân loại và những nhân tố ảnh hưởng đến hệ tư tưởng; nỗ lực khám phá các mối quan hệ giữa hệ tư tưởng và hệ thống xã hội, chỉ ra vai trò của hệ tư tưởng trong xã hội, trong đời sống chính trị. Một số nghiên cứu khác đi sâu vào mảng giới thiệu cuộc đời, sự nghiệp và những đóng góp của Gramsci đối với sự phát triển của tư tưởng nói chung trong các lĩnh vực triết học, tôn giáo, chính trị, văn hóa. Bên cạnh đó, đáng chú ý nhất là có rất nhiều công trình nghiên cứu và phân tích chuyên sâu của các nhà nghiên cứu đến từ các trường đại học, viện nghiên cứu nổi tiếng trên thế giới bàn về những tư tưởng chính trị của Antonio Gramsci và các vấn đề xung quanh quan niệm của ông về hệ tư tưởng. Nhưng cho đến nay, ở Việt Nam chưa có một nghiên cứu nào đặt trọng tâm, trực diện và dành nhiều sự quan tâm cho việc phân tích, đánh giá toàn diện và hệ thống tư tưởng của Antonio Gramsci về hệ tư tưởng, nhất là dưới góc độ Chính trị học.

Chương 2

NHẬN THỨC CHUNG VỀ KHÁI NIỆM HỆ TƯ TƯỞNG VÀ BỐI CẢNH, TIỀN ĐỀ CHO SỰ RA ĐỜI CÁC TƯ TƯỞNG CHÍNH TRỊ CHỦ YẾU CỦA ANTONIO GRAMSCI

2.1. NHẬN THỨC CHUNG VỀ KHÁI NIỆM HỆ TƯ TƯỞNG

Có rất nhiều cách hiểu và sử dụng khác nhau đối với khái niệm hệ tư tưởng. Tuy nhiên, điểm chung là các quan niệm trên đều hướng tới việc tìm kiếm và làm rõ ý nghĩa tồn tại, tính chất của hệ tư tưởng, trong số ấy đáng chú ý là các luận điểm bàn về tính chất, chức năng hệ tư tưởng trong các lĩnh vực và quá trình xã hội của chủ nghĩa Marx - Lenin. Với cách tiếp cận như vậy, quan điểm của Chủ nghĩa Marx - Lenin được xem là cách tiếp cận đặt nền tảng cho việc xem xét nội dung khái niệm, tính chất; vai trò, chức năng của hệ tư tưởng trong việc hình thành thế giới quan, định hướng hành động cho con người và liên kết xã hội.

2.2. BỐI CẢNH VÀ NHỮNG TIỀN ĐỀ CHO SỰ RA ĐỜI TƯ TƯỞNG CỦA ANTONIO GRAMSCI

2.2.1. Bối cảnh châu Âu và nước Ý cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX cho sự ra đời tư tưởng chính trị của Antonio Gramsci

2.2.1.1. Bối cảnh châu Âu

2.2.1.2. Bối cảnh ở nước Ý

Qua hai nội dung trên, cho thấy các tư tưởng của Gramsci nảy sinh từ bối cảnh của cách mạng công nghiệp và đô thị hóa; xung đột giai cấp và sự nổi lên của phong trào xã hội chủ nghĩa; sự trỗi dậy của chủ nghĩa dân tộc và cuộc chạy đua đế quốc; sự ra đời của các phong trào tư tưởng mới; sự phát triển của chủ nghĩa cộng sản... ở châu Âu và nước Ý.

2.2.2. Những tiền đề cho sự ra đời tư tưởng của Antonio Gramsci

Tư tưởng của Antonio Gramsci được hình thành từ một loạt các tiền đề lịch sử, xã hội và triết học trong bối cảnh nước Ý và châu Âu đầu thế kỷ

XX. Những yếu tố này không chỉ ảnh hưởng sâu sắc đến cách nhìn của ông về xã hội và chính trị, mà còn định hình tư tưởng độc đáo của ông về quyền lực, văn hóa và ý thức hệ và được thể hiện qua hai nội dung:

2.2.2.1. Tiền đề thực tiễn cho sự ra đời tư tưởng của Antonio Gramsci

2.2.2.2. Tiền đề lý luận cho sự ra đời tư tưởng của Antonio Gramsci

2.3. THÂN THỂ, SỰ NGHIỆP VÀ TÁC PHẨM CỦA ANTONIO GRAMSCI

Antonio Gramsci (1891 - 1937) là một nhân vật quan trọng trong lịch sử tư tưởng chính trị thế giới cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX. Cuộc đời và sự nghiệp của ông không chỉ phản ánh những biến động xã hội và chính trị của thời đại mà còn thể hiện sự cống hiến cho lý thuyết và thực tiễn cách mạng. Trong thời gian những năm 1930, Gramsci đã viết "Những ghi chép trong tù" (Prison Notebooks) Tác phẩm được xem là quan trọng nhất của Gramsci. Các nội dung này được trình bày trong các tiêu mục sau đây:

2.3.1. Thân thể của Antonio Gramsci

2.3.2. Sự nghiệp của Antonio Gramsci

2.3.3. Tác phẩm của Antonio Gramsci

2.4. KHÁI QUÁT CÁC TƯ TƯỞNG CHÍNH TRỊ CHỦ YẾU CỦA ANTONIO GRAMSCI

Tư tưởng chính trị của Antonio Gramsci chứa đựng nhiều khái niệm độc đáo và mang tính đột phá, có ảnh hưởng lớn đến lý thuyết xã hội, văn hóa, và chính trị qua các vấn đề sau đây:

2.4.1. Quyền bá chủ

2.4.2. Hệ tư tưởng

2.4.3. Trí thức hữu cơ

2.4.4. Xã hội dân sự

2.4.5. Chiến tranh vị thế và Chiến tranh vận động

2.4.6. Khôi lịch sử

Tiểu kết chương 2

Ở chương này, nghiên cứu sinh đã làm rõ các nội dung về bối cảnh và những tiền đề ra đời tư tưởng của Antonio Gramsci về hệ tư tưởng, các điểm chính trong cuộc đời, sự nghiệp và các tác phẩm quan trọng của ông cũng được đề cập. Từ các phân tích này cho thấy, hệ tư tưởng trong quan điểm của Gramsci là sản phẩm tư tưởng được nảy sinh trong bối cảnh của lịch sử châu Âu và nước Ý cuối thế kỷ XIX đầu XX, nó không chỉ là sự tiếp nối, kế thừa, phát triển các tiền đề tư tưởng của Marx, Hegel, Labriola... mà còn là sự phản ánh các quan sát thực tiễn, quá trình hoạt động chính trị của Gramsci trong bối cảnh đó.

Việc khái quát toàn bộ tư tưởng chính trị của Antonio chỉ ra rằng, các tư tưởng chính trong sự nghiệp nghiên cứu của ông chứa đựng nhiều quan điểm và các khái niệm mới mẻ, phức tạp và có ý nghĩa khoa học sâu sắc như quyền bá chủ, hệ tư tưởng, trí thức hữu cơ, xã hội dân sự, chiến tranh vị thế và chiến tranh vận động, khối lịch sử. Trong các vấn đề mà Gramsci quan tâm như trên, hệ tư tưởng là một lĩnh vực mà ông dành nhiều tâm huyết và thời gian để bàn luận. Từ đó cho thấy, trọng tâm tư tưởng chính trị của Gramsci tập trung xoay quanh lập luận rằng sự kiểm soát xã hội được thực hiện thông qua hệ tư tưởng do giai cấp thống trị tạo ra. Nhờ đó, giai cấp thống trị không chỉ kiểm soát người dân bằng sự cưỡng bức, mà còn có thể kiểm soát bằng mặt tư tưởng. Và ông gọi quá trình phức tạp này là “bá quyền” được tiến hành thông qua “cuộc chiến tranh vị thế” với sự hỗ trợ của tầng lớp “trí thức hữu cơ” trên tất cả các cấp độ của “khối lịch sử” và địa hình của “xã hội dân sự” hay nói một cách đơn giản đó là phương tiện thống trị giai cấp thông qua việc thuyết phục mọi người rằng những tư tưởng của giai cấp thống trị chỉ là lẽ thường, tự nhiên.

Gramsci lập luận rằng giai cấp thống trị phải đối mặt với những thách thức liên tục trong các xã hội tư bản do chính hệ thống kinh tế và cả kiến trúc thượng tầng của xã hội. Với quan niệm "hệ tư tưởng" của Gramsci, cho phép chúng ta hiểu được bản chất thực sự của cuộc khủng hoảng tư bản chủ nghĩa và chiến lược cách mạng vô sản cũng như những điều kiện mà giai cấp vô sản cần phải vượt qua có để giành được sự tin tưởng và ủng hộ của các giai cấp xã hội khác trong bối cảnh tư bản chủ nghĩa tiên tiến. Khái niệm hệ tư tưởng, Gramsci đã góp phần tạo nên cách tiếp mới vào lý thuyết hệ tư tưởng của chủ nghĩa Marx, giúp cho những nền tảng lý luận chủ nghĩa Marx ngày càng nhất quán và phù hợp hơn với thực tế của chủ nghĩa tư bản đương đại.

Chương 3

NHỮNG NỘI DUNG CƠ BẢN VÀ TẦM QUAN TRỌNG CỦA VẤN ĐỀ HỆ TƯ TƯỞNG TRONG TƯ TƯỞNG CỦA ANTONIO GRAMSCI

3.1. NHỮNG NỘI DUNG CƠ BẢN TRONG TƯ TƯỞNG CỦA ANTONIO GRAMSCI VỀ HỆ TƯ TƯỞNG

3.1.1. Quan niệm của Antonio Gramsci về khái niệm hệ tư tưởng

Hệ tư tưởng với Gramsci không đơn thuần là thế giới quan hay phương tiện để ép buộc của chủ thể quyền lực, mà nó còn là cách thức tinh vi để giai cấp thống trị giành được sự đồng thuận và chấp nhận của các giai tầng khác. Hệ tư tưởng theo ông, ở đây bao hàm các giá trị, chuẩn mực và niềm tin được truyền tải qua các thiết chế xã hội như gia đình, tôn giáo, giáo dục, truyền thông nhằm thiết lập và duy trì quyền bá chủ văn hóa của giai cấp thống trị: “Hệ tư tưởng là một “hệ thống tư tưởng” cụ thể,

hay “một quan niệm về thế giới”. (...) Nhưng hệ tư tưởng không chỉ là một quan niệm về thế giới hay một hệ thống ý tưởng; nó còn liên quan đến khả năng truyền cảm hứng cho những thái độ cụ thể và đưa ra những định hướng hành động nhất định. (...). Vì vậy hệ tư tưởng được coi là sự thống nhất giữa một thế giới quan và các quy tắc ứng xử tương ứng của nó”.

Từ đó, cho thấy quan niệm hệ tư tưởng của Gramsci cũng bao gồm việc nhấn mạnh vai trò của những trí thức hữu cơ - nhân tố chịu trách nhiệm cho việc hình thành và truyền bá các hệ tư tưởng hữu cơ, là những tác nhân xã hội có một hình thức trung thành với một giai cấp bá quyền (trong một hệ thống bá quyền “cân bằng”) hoặc với một giai cấp khao khát bá quyền (trong một hệ thống bá quyền đang khủng hoảng) và quyền lực nhà nước tối thượng.

3.1.2. Quan niệm của Antonio Gramsci về vai trò, chức năng của hệ tư tưởng

Gramsci coi hệ tư tưởng là nền tảng cốt lõi của quyền bá chủ và là yếu tố then chốt trong việc duy trì quyền lực của giai cấp thống trị thông qua sự đồng thuận xã hội. Do đó, ông nhấn mạnh vấn đề có tính nguyên tắc của một giai cấp tiến hướng tới quyền bá chủ là cần phải xây dựng một hệ thống tư tưởng có thể đóng vai trò như chất kết dính để gắn kết và thống nhất khối lực lượng xã hội nhằm duy trì sự đồng thuận và thúc đẩy phát triển ý thức tốt và tổ chức đấu tranh cách mạng. Và đặc biệt hơn cả là ông đã xem xét vai trò, chức năng của hệ tư tưởng ở khía cạnh kiến trúc thượng tầng để làm rõ tính ưu việt của thượng tầng tư tưởng trong mối quan hệ với cơ cấu kinh tế và quyền lực, từ đó ông khẳng định về tính độc lập nhất định, không thể chỉ là thứ phát do yếu tố kinh tế và quyền lực chi phối, quyết định một cách máy móc, đơn giản đối với sự thay đổi của hệ tư tưởng.

Tư tưởng của Gramsci về vai trò và chức năng của hệ tư tưởng, do đó, được thể hiện cụ thể qua các điểm chủ yếu sau:

3.1.2.1. Hệ tư tưởng có vai trò “kết dính” để gắn kết và thống nhất lực lượng xã hội

a. Hệ tư tưởng có vai trò tổ chức và giúp đỡ mọi người đạt được mục tiêu của mình.

b. Hệ tư tưởng có vai trò “kết dính” phải có sự gắn bó lịch sử của nó, phải gắn kết được con người với hoàn cảnh lịch sử của họ.

Theo Gramsci hệ tư tưởng thực hiện được vai trò “kết dính” để gắn kết và thống nhất lực lượng xã hội là những hệ tư tưởng mang hình thức các hệ tư tưởng hữu cơ - tức là hệ tư tưởng cung cấp được sự tương ứng về mặt tư tưởng với sự phát triển của cơ cấu kinh tế hiện tại (chủ nghĩa Marx là một trong số đó) thì có thể được sử dụng để tổ chức quần chúng và lãnh đạo họ để mang lại một cuộc cách mạng xã hội. Những hệ tư tưởng này sẽ mang một ý nghĩa tích cực của một hệ tư tưởng tốt - có vai trò kết dính xã hội. Nhưng đồng thời, ông cũng nhấn mạnh dù là hệ tư tưởng tốt đi chăng nữa cũng cần những tác nhân để đưa những tư tưởng đó đến với đại chúng. Chính tư tưởng này đã dẫn Gramsci đi đến việc thừa nhận vai trò của trí thức với tư cách là nhân tố có vai trò cực kỳ quan trọng trong cuộc đấu tranh tư tưởng trên bình diện ý thức hệ.

3.1.2.2. Hệ tư tưởng thể hiện chức năng nhận thức và đấu tranh tư tưởng

Theo Gramsci mục đích hay mục tiêu của đấu tranh tư tưởng có thể được hiểu theo hai cách. Đầu tiên là để duy trì sự thống nhất hiện tại cho những người đã nắm quyền lực trong một tổ chức. Thứ hai là phá hủy sự thống nhất hiện tại của một hệ thống quyền lực và thiết lập một sự thống nhất mới.

Gramsci cho rằng để hệ tư tưởng thực hiện được chức năng nhận thức và đấu tranh tư tưởng, đòi hỏi phải phát huy các vai trò quan trọng

của trí thức hữu cơ trong việc sử dụng một “khối bá quyền” hoặc khối “ý thức hệ” để chuẩn bị nhận thức cho quần chúng lao động và hỗ trợ cho giai cấp lãnh đạo nhằm lật đổ hệ thống thống trị hiện tại đồng thời phải hấp thu được tầng lớp trí thức hữu cơ của giai cấp thống trị.

3.1.2.3. Hệ tư tưởng có vai trò và chức năng như một kiến trúc thượng tầng tư tưởng và có tính độc lập tương đối

“Sự phát triển quyền lực, đấu tranh giành quyền lực và đấu tranh bảo vệ quyền lực tạo ra các kiến trúc thượng tầng xác định sự hình thành của một “cấu trúc vật chất đặc biệt” để khuếch tán... tất cả yếu tố cùng trong kiến trúc thượng tầng đó”. Vì vậy, đối với Gramsci, việc đấu tranh ở cấp độ cơ cấu kinh tế là chưa đủ, việc đấu tranh cần phải chiến đấu ở hai cấp độ, cơ sở hạ tầng và kiến trúc thượng tầng - tức là cả cấp độ kinh tế, giai cấp, quyền lực nhà nước và cả bộ máy tư tưởng của quyền lực nhà nước.

3.1.3. Quan niệm của Antonio Gramsci về đặc điểm của hệ tư tưởng

Gramsci mô tả hệ tư tưởng với các đặc điểm phức tạp vừa thể hiện ở tính vật chất, sự liên tục và tính khoa học của chúng:

- *Tính vật chất của hệ tư tưởng*
- *Tính khoa học*
- *Tính liên tục trong hệ tư tưởng*
- *Tính ổn định và khả năng linh hoạt, tự điều chỉnh của hệ tư tưởng*
- *Mang tính áp đặt ngấm qua xã hội dân sự*

3.1.4. Quan niệm về mối quan hệ giữa hệ tư tưởng với một số phạm trù và vấn đề khác trong tư tưởng chính trị của Antonio Gramsci

- a. *Mối quan hệ giữa hệ tư tưởng với quyền bá chủ*
- b. *Mối quan hệ giữa hệ tư tưởng với xã hội dân sự*
- c. *Mối quan hệ giữa hệ tư tưởng với khối lịch sử*
- d. *Mối quan hệ giữa hệ tư tưởng với cuộc đấu tranh ý thức hệ*
- đ. *Mối quan hệ giữa hệ tư tưởng với đấu tranh cách mạng*

3.1.5. Quan niệm của Antonio Gramsci về cách thức xây dựng và củng cố hệ tư tưởng

a. Xây dựng hệ tư tưởng thông qua quyền bá chủ (thống trị tư tưởng)

b. Xã hội dân sự và vai trò của các thể chế văn hóa trong xây dựng hệ tư tưởng

c. Phát triển trí thức hữu cơ và vai trò của họ trong việc truyền bá hệ tư tưởng

d. Xây dựng hệ tư tưởng đối kháng thông qua quá trình “chiến tranh vị thế”

3.2. TẦM QUAN TRỌNG CỦA VẤN ĐỀ HỆ TƯ TƯỞNG TRONG TƯ TƯỞNG CHÍNH TRỊ CỦA ANTONIO GRAMSCI

Trong hệ thống tư tưởng chính trị của Antonio Gramsci, hệ tư tưởng không chỉ đóng vai trò là tập hợp các quan điểm, giá trị và niềm tin của một giai cấp trong xã hội, mà còn là một công cụ quyền lực quan trọng giúp duy trì và bảo vệ sự thống trị của giai cấp cầm quyền. Gramsci đã mở rộng và phát triển sâu sắc thêm khái niệm về hệ tư tưởng so với quan điểm Marxist truyền thống, xem đây là một yếu tố trung tâm trong việc giải thích và thực hiện quyền bá chủ và các mối quan hệ quyền lực trong xã hội. Hệ tư tưởng trong tư tưởng của Gramsci có vị trí nổi bật trong cả lý thuyết về quyền bá chủ, xã hội dân sự và khối lịch sử.

Vấn đề hệ tư tưởng rất quan trọng trong tư tưởng của Antonio Gramsci và trong lý thuyết chính trị xã hội học vì nó là nền tảng để hiểu và giải thích cách thức một giai cấp hay nhóm xã hội có thể duy trì hoặc giành được quyền lực mà không phải hoàn toàn dựa vào bạo lực hoặc cưỡng chế. Có một số lý do chính giải thích tại sao hệ tư tưởng lại quan trọng đối với Gramsci như sau:

3.2.1. Hệ tư tưởng là công cụ xây dựng và duy trì quyền bá chủ

3.2.2. Hệ tư tưởng giúp định hình nhận thức và đồng thuận xã hội

3.2.3. Hệ tư tưởng là chiến trường đấu tranh của các giai cấp

3.2.4. Hệ tư tưởng là nền tảng cho sự thay đổi xã hội

3.2.5. Hệ tư tưởng là công cụ thay đổi xã hội

Tiểu kết chương 3

Nội dung tư tưởng của A.Gramsci được thể hiện cơ bản trong di sản nghiên cứu của ông qua các tác phẩm chính Những ghi chép trong tù (Prison Notebooks); Tuyển tập Những ghi chép trong tù (Selections from Prison Notebooks of Antonio Gramsci) và số ít trong Những thư từ trong tù (Letters from Prison).

Từ những quan sát thực tiễn và trải qua những thăng trầm tốt cùng trong cuộc đời hoạt động, lãnh đạo các phong trào chính trị - xã hội, bằng sự phê phán khách quan quá trình vận hành và củng cố hệ tư tưởng của xã hội đương thời đương thời; A.Gramsci đã đưa ra quan niệm, chỉ ra những đặc điểm mới mẻ, những mối quan hệ giữa và tầm quan trọng của hệ tư tưởng đối với các lĩnh vực khác nhau, trong việc định hình nhận thức, tạo ra sự chuẩn bị về giá trị và con đường, cách thức để thay đổi, phát triển xã hội; trên cơ sở đó ông phân tích, lập luận và thử nghiệm các vai trò, chức năng của nó đối với các tổ chức, lực lượng khác nhau trong những bối cảnh đời sống chính trị - xã hội cụ thể.

Những nội dung chủ yếu trong tư tưởng chính trị của A.Gramsci về hệ tư tưởng được xây dựng chủ yếu dựa trên những lập luận của ông về vai trò, chức năng của hệ tư tưởng với mục đích là hướng tới hiện thực hóa lý thuyết quyền bá chủ mà ông đã xây dựng. Hệ tư tưởng theo Gramsci, đóng vai trò “kết dính” và thực hiện các chức năng nhận thức, đấu tranh tư tưởng khi chúng được sử dụng để tạo sự đoàn kết trong các tổ chức chính trị và khiến người ta ý thức được mâu thuẫn xã hội, giai cấp; tuy nhiên, theo ông hệ tư tưởng cũng có thể được sử dụng bởi giai cấp thống trị hoặc

giai cấp bị trị. Vai trò tích cực, chức năng nhận thức của hệ tư tưởng đối với ông không nằm bản thân hệ tư tưởng mà ở giai cấp trong đó hệ tư tưởng được sử dụng. Vì thế, đối với Gramsci, nếu hệ tư tưởng có chức năng làm cho quần chúng ý thức được hoàn cảnh của họ thì điều này chứng tỏ hệ tư tưởng rõ ràng là tích cực và đáng mong đợi xét từ góc độ cách mạng xã hội mới - được thể hiện rõ trong cuộc cách mạng xã hội ở Nga thời điểm đó. Tuy nhiên, nếu giai cấp thống trị tạo ra hoặc sửa đổi hệ tư tưởng của mình (méo mó) và thu hút lại tầng lớp trí thức của giai cấp bị thống trị và nhận được sự ủng hộ của quần chúng thì hệ tư tưởng này là tiêu cực và không được mong muốn từ tương lai của cuộc cách mạng xã hội tiếp theo - ví dụ như những hệ tư tưởng độc đoán được xây dựng và mở rộng để phù hợp với tình hình chính trị ở Ý vào thời Gramsci.

Tư tưởng chính trị của A.Gramsci về hệ tư tưởng vì thế, chứa đựng nhiều gợi ý sâu sắc và mang nhiều giá trị lớn lao trong việc giải quyết các vấn đề về xây dựng và phát triển hệ tư tưởng trong đời sống chính trị của các quốc gia và đối với các xu hướng nghiên cứu học thuật.

Chương 4

GIÁ TRỊ VÀ HẠN CHẾ TRONG TƯ TƯỞNG CỦA ANTONIO GRAMSCI VỀ HỆ TƯ TƯỞNG

4.1. GIÁ TRỊ TRONG TƯ TƯỞNG CỦA ANTONIO GRAMSCI VỀ HỆ TƯ TƯỞNG

4.1.1. Giá trị đối với các nghiên cứu về chính trị - xã hội và sự phát triển của chủ nghĩa Marx phương Tây

4.1.1.1. Giá trị đối với các nghiên cứu về chính trị - xã hội

Những giá trị, tinh hoa từ quan niệm của Gramsci về hệ tư tưởng đối với các nghiên cứu về chính trị - xã hội xuất phát từ các đóng góp sau đây của ông:

a. Gramsci đã mở rộng khái niệm hệ tư tưởng, làm rõ vai trò và tầm quan trọng của hệ tư tưởng trong đời sống chính trị

b. Gramsci đã cung cấp cái nhìn đa chiều về hệ tư tưởng

c. Gramsci đã làm mới quan hệ giữa hệ tư tưởng với các phạm trù khác rõ ràng và sâu sắc hơn

4.1.1.2. Giá trị đối với sự phát triển của chủ nghĩa Marx phương Tây

4.1.2. Giá trị đối với các phong trào xã hội

Tư tưởng của Gramsci đã mở rộng lý thuyết Marxist về hệ tư tưởng, đặc biệt là trong cách mạng văn hóa. Quan niệm của ông không chỉ dừng lại ở cuộc đấu tranh vật chất mà còn đặt trọng tâm vào việc thay đổi văn hóa, giáo dục và nhận thức. Các nhà nghiên cứu Christopher Harris; Mark McNally và John Schwarzmantel; Ernesto Laclau và Chantal Mouffe cũng như Peter Thomas, từng chỉ ra rằng, các phong trào xã hội hiện đại, từ phong trào môi trường đến các phong trào nhân quyền, thường áp dụng tư tưởng của Gramsci trong việc xây dựng hệ tư tưởng phản kháng.

4.1.2.1. Kết nối với các phong trào hiện đại

4.1.2.2. Phong trào đối kháng văn hóa

4.1.2.3. Chuyển đổi hệ tư tưởng và ý thức quần chúng

4.2. MỘT SỐ HẠN CHẾ TRONG TƯ TƯỞNG CỦA ANTONIO GRAMSCI VỀ HỆ TƯ TƯỞNG

Cũng giống như những tư tưởng của các nhà tư tưởng tiền bối hoặc cùng thời, quan điểm về hệ tư tưởng của Gramsci còn có khía cạnh tranh luận và khó khăn trong việc áp dụng.

a. Gramsci đã thiếu phân tích cụ thể đến vai trò của kinh tế và đấu tranh giai cấp khi lập luận về chức năng và đặc điểm của hệ tư tưởng

b. Khái niệm trí thức hữu cơ trong mối quan hệ với hệ tư tưởng của Gramsci có thể tạo một sự phân cách giữa trí thức và công nhân trong các cuộc đấu tranh ý thức hệ và chính trị

c. Toàn bộ tư tưởng của Gramsci cũng chưa tính đến ảnh hưởng của các yếu tố toàn cầu hóa, sự phát triển của công nghệ truyền thông và các yếu tố lịch sử, văn hóa, niềm tin đối với việc củng cố hay thay đổi hệ tư tưởng

d. Có những hạn chế trong việc giải thích về tính chất, đặc điểm của hệ tư tưởng

đ. Khó khăn trong việc xây dựng các thiết chế thay thế và thiếu sự phân tích vai trò của thiết chế nhà nước trong việc củng cố hệ tư tưởng

e. Khó khăn trong việc áp dụng vào các xã hội ngoài phương Tây

Tiểu kết chương 4

Tư tưởng A. Gramsci về hệ tư tưởng khởi nguồn và phát triển gắn với bối cảnh lịch sử và tiền đề cụ thể, do đó, chúng ta cần phải có những đánh giá và nhận định khách quan và kỹ lưỡng.

Những đóng góp của ông đối với các khía cạnh quan trọng của lý thuyết hệ tư tưởng thể hiện ở việc mở ra một cách tiếp cận mới và có giá trị về quan niệm, đặc điểm của hệ tư tưởng, đặc biệt là những quan điểm nền tảng của ông về vai trò, chức năng cũng như cách thức xây dựng và củng cố hệ tư tưởng cũng như phân tích mối quan hệ giữa nó với các lĩnh vực khác của đời đời sống thực tiễn cho tới đời sống tinh thần của xã hội là rõ ràng và thuyết phục.

Những giới hạn về điều kiện khác nhau và trình độ kiến thức của thời đại, tư tưởng của A. Gramsci cũng có những hạn chế khi ông gặp khó khăn trong việc luận giải sự biến đổi của hình thức và tính chất, đặc điểm hệ tư tưởng trước sự thay đổi và quyết định của yếu tố kinh tế; hay Gramsci chưa thể tính toán hết được các ảnh hưởng đến từ các yếu tố của xã hội tương lai như toàn cầu hóa, sự phát triển của các kỹ thuật công nghệ truyền thông... đối với việc truyền bá, củng cố một hệ tư tưởng; hoặc những tư

tưởng của ông có những khía cạnh khó áp dụng cho các xã hội ngoài phương Tây.

Vượt qua những hạn chế đó, những quan điểm cơ bản Gramsci về hệ tư tưởng vẫn mang lại những giá trị quan trọng cho nghiên cứu chính trị và xã hội hiện đại. Những điểm hạn chế này không chỉ chỉ ra những thách thức mà còn mở ra cơ hội cho việc điều chỉnh và phát triển các lý thuyết mới. Việc xem xét và điều chỉnh những tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng có thể giúp tạo ra một cái nhìn sâu sắc hơn về động lực của quyền lực và hệ tư tưởng trong xã hội đương đại, đó cũng chính là những nội dung cơ bản của chương này.

KẾT LUẬN

Với tư cách là một nhà tư tưởng và nhà hoạt động chính trị tiêu biểu của Ý, Antonio Gramsci không chỉ được biết đến rộng rãi mà ông còn được ca ngợi vì đã làm cho vấn đề hệ tư tưởng trở nên nổi bật và đóng vai trò quan trọng trong các lĩnh vực nghiên cứu chính trị, giai cấp, văn hóa với một cách tiếp cận mới trong giai đoạn cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX. Các tác phẩm của Gramsci lôi cuốn được rất nhiều sự quan tâm đặc biệt và có tầm ảnh hưởng lớn đối với nhiều trường phái cũng như các ngành khoa học về lý thuyết xã hội đương đại, một trong số đó, có lẽ đáng chú ý nhất là những bài viết trong thời gian ông bị tù đày và được xuất bản sau khi ông qua đời với tên gọi Prison Notebooks (Những ghi chép trong tù).

Khi nghiên cứu về hệ tư tưởng, Gramsci xoay quanh những nội dung cơ bản như khái niệm, đặc điểm và chú trọng nhất vào vai trò, chức năng cũng như mối quan hệ giữa hệ tư tưởng với các phạm trù, vấn đề khác trong đời sống chính trị.

Từ những nội dung sâu sắc trong tư tưởng của ông về hệ tư tưởng, có thể nhận thấy rằng, trong bối cảnh kinh tế - xã hội ở châu Âu và nước Ý

thế kỷ cuối XIX đầu XX, với sự kế thừa mang tính tiếp thu phê phán khách quan các tiền đề lý luận của các nhà tư tưởng đi trước cùng trải nghiệm thực tiễn và trí tuệ của mình, Gramsci đã vượt qua những cách hiểu thụ động, máy móc và các quan điểm giản lược về vai trò, chức năng của hệ tư tưởng, qua đó ông khẳng định rõ tầm quan trọng của hệ tư tưởng, như nó vốn có nhưng thường được nhắc đến mờ nhạt hoặc bị lãng quên. Quan điểm của ông do đó, không chỉ là công cụ để nhận thức những biến động phức tạp của xã hội tư bản ở châu Âu và chế độ phát xít của nước Ý đương thời, nó còn là khởi nguồn lý luận về nghiên cứu trong chính trị, văn hóa, xã hội học...

Như đã phân tích, đóng góp trí tuệ quan trọng nhất của Gramsci cho lý thuyết Marxist trong lĩnh vực nghiên cứu hệ tư tưởng chính là việc ông lập luận chức năng xã hội của hệ tư tưởng và mối quan hệ của nó với chính trị và hệ thống kinh tế trở nên sâu sắc và mở rộng hơn. Bởi, trong khi Marx chỉ bàn ngắn gọn về những vấn đề này, còn Gramsci đã dựa vào nền tảng lý thuyết đó của Marx để tái tạo vai trò quan trọng của chiến lược chính trị trong việc thách thức các mối quan hệ thống trị của xã hội bằng hệ tư tưởng và đồng thời lật tẩy vai trò của nhà nước tư sản trong việc điều chỉnh, duy trì các điều kiện cần thiết cho chủ nghĩa tư bản tồn tại. Do đó, ông đã tập trung vào việc tìm hiểu cách thức của hệ tư tưởng và bộ máy tư tưởng của nhà nước có thể ức chế hoặc thúc đẩy sự thay đổi mang tính cách mạng, nghĩa là ông tập trung vào các yếu tố chính trị và sức mạnh của hệ tư tưởng và sự thống trị bên cạnh sự kết hợp với yếu tố kinh tế.

Gramsci xem nhà nước là công cụ thống trị đại diện cho lợi ích của tư bản và của giai cấp thống trị. Ông đã phát triển lý thuyết bá quyền văn hóa trong đó coi vai trò, chức năng của hệ tư tưởng là vấn đề trung tâm của bá quyền. Mục đích của ông là để giải thích tại sao nhà nước có thể thực hiện được sự thống trị đó và Gramsci đã lập luận rằng, sở dĩ nhà nước thực hiện

được sự thống trị là do phần lớn nó dựa vào một hệ tư tưởng thống trị được thể hiện thông qua các thể chế xã hội để cho mọi người đồng ý với sự cai trị của nhà nước. Chính niềm tin về hệ tư tưởng làm suy giảm tư duy phản biện và do đó là rào cản đối với những thay đổi xã hội và cả cách mạng của tầng lớp bị trị.

Gramsci coi các thể chế xã hội cùng các tổ chức của nó là một trong những yếu tố cơ bản để truyền bá, xây dựng và củng cố hệ tư tưởng trong xã hội phương Tây hiện đại và đã giải thích chi tiết về điều này trong khi ông bàn trí thức hữu cơ, xã hội dân sự. Mặc dù chịu ảnh hưởng rất sâu sắc những tư tưởng của chủ nghĩa Marx, nhưng của Gramsci cho thấy ông có xu hướng ủng hộ một cuộc cách mạng đa diện hơn. Ông ủng hộ việc bồi dưỡng đội ngũ trí thức cách mạng từ mọi tầng lớp xã hội và xem họ là những người có vai trò trong việc hiểu và phản ánh thế giới quan của nhiều người - tức là có thể trở thành nhân tố tốt trong việc củng cố hệ tư tưởng. Ngược lại, Gramsci phê phán vai trò của "trí thức truyền thống", những người phản ánh thế giới quan của giai cấp thống trị. Bên cạnh đó, ông cũng tán thành một cuộc chiến tranh vị thế trong đó những người dân bị áp bức sẽ đoàn kết để phá vỡ các thế lực bá quyền trong lĩnh vực chính trị và tư tưởng, đồng thời lật đổ hệ thống quyền lực của giai cấp thống trị đang lỗi thời bằng một cuộc chiến vận động.

Vì thế, trong khuôn khổ luận án này, nghiên cứu sinh cố gắng làm rõ được một số nội dung chủ yếu trong tư tưởng của Antonio Gramsci về hệ tư tưởng như sau:

Một là, tổng quan được những nghiên cứu nổi bật về cuộc đời, sự nghiệp, tác phẩm và những đóng góp của Gramsci đối với sự phát triển của tư tưởng nói chung trong lĩnh vực chính trị. Đáng chú ý là đã chỉ ra được nhiều nội dung quan trọng trong các công trình nghiên cứu và phân tích chuyên sâu về những tư tưởng chính trị chủ yếu của Gramsci, đặc biệt là

đã làm nổi bật được bối cảnh và những tiền đề dẫn đến sự ra đời tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng.

Hai là, kết quả nghiên cứu những tư tưởng chủ yếu của Gramsci về hệ tư tưởng đã tạo cơ sở cho luận án đã nêu bật cách tiếp cận mới lạ của Gramsci về vấn đề hệ tư tưởng so với các nhà tư tưởng truyền thống và cùng thời; sự kế thừa trong tư tưởng của Gramsci về vấn đề hệ tư tưởng từ các quan điểm của Marx; mô tả khách quan, chi tiết những quan điểm nổi bật quan niệm của Gramsci về hệ tư tưởng; về vai trò, chức năng, đặc điểm của hệ tư tưởng, cùng với đó là quan điểm của ông về cách thức xây dựng và củng cố hệ tư tưởng; mối quan hệ giữa hệ tư tưởng với các phạm trù bá quyền, xã hội dân sự, khối lịch sử;... trong tổng thể tư tưởng của ông về hệ tư tưởng.

Ba là, trên cơ sở nghiên cứu những quan điểm chủ yếu của Gramsci về hệ tư tưởng, luận án cũng chỉ ra những giá trị của nó đối với các nghiên cứu về chính trị - xã hội và sự phát triển của chủ nghĩa Marx phương Tây. Luận án cũng đánh giá các hạn chế trong tư tưởng của Gramsci về hệ tư tưởng.

Với những đóng góp mang giá trị to lớn như trên, các quan niệm của Gramsci về hệ tư tưởng rất cần được mở rộng nghiên cứu và tiếp tục vận dụng. Tuy nhiên, việc vận dụng những tư tưởng này không tránh khỏi những khó khăn, rào cản về điều kiện văn hóa, lịch sử,... nhất là đối với những quốc gia ngoài phương Tây. Từ nghiên cứu này, tác giả luận án hi vọng rằng, luận án sẽ góp phần nhỏ bé nhằm cung cấp luận cứ, cơ sở khoa học, những gợi mở cho Việt Nam trong việc phát triển, củng cố, lan tỏa hệ tư tưởng của Đảng trong đời sống xã hội.

DANH MỤC CÔNG TRÌNH ĐÃ CÔNG BỐ CỦA TÁC GIẢ LIÊN QUAN ĐẾN LUẬN ÁN

1. Lê Thị Hằng (2021), “Several basic opinions of Antonio Gramsci on ideology” (bản tiếng Anh), mục Nghiên cứu trao đổi, *Tạp chí Khoa học - Trường Đại học Mở Hà Nội*, (80), p.43-46.
2. Lê Thị Hằng (2024), “Những biểu hiện từ nguy cơ đe dọa hệ tư tưởng nền tảng của Đảng Cộng sản Việt Nam trong bối cảnh mới”, *Tạp chí Lý luận Chính trị và Truyền thông*, Chuyên đề số 2, tr.20-24.
3. Lê Thị Hằng (2024), *Quan điểm của V.I.Lenin về vai trò tiên phong lý luận chính trị của đảng cộng sản, phương tiện báo chí trong đấu tranh tư tưởng và vận dụng trong bảo vệ nền tảng tư tưởng của Đảng hiện nay*, tại trang, <https://lyluanchinhtri.vn/quan-diem-cua-v-i-lenin-ve-vai-tro-tien-phong-ly-luan-chinh-tri-cua-dang-cong-san-phuong-tien-bao-chi-trong-dau-tranh-tu-tuong-va-van-dung-trong-bao-ve-nen-tang-tu-tuong-cua-dang-hien-nay-6469.html>.
4. Lê Thị Hằng (2024), “Quan điểm của C.Marx và Ph.Ăngghen về vai trò của hệ tư tưởng vô sản”, *Tạp chí Thông tin Khoa học Lý luận Chính trị*, số 11 (117), tr.31-37.